

Іван Нечуй-Левицький

ХМАРИ

Повість

Електронна бібліотека української літератури
KIUS

Іван Нечуй-Левицький

ХМАРИ
Повість

I

Одного літнього гарячого дня, в місяці липці 184... року, з города Тули вийшла купка хлопців, убраних по-дорожньому. На молодих паничах були сіртуки з темної парусини з чорними роговими гудзиками, суконні широкі й круглі картузи. Кожний мав за плечима торбу з одежею, книжками й харчами; кожний держав у руці палицю. Паничі були високі на зріст, кремезні, широкоплечі й русяві, їх рум'яні, повні щоки були здорові якось по-сільській; жилавими руками, кремезними плечима й шиями вони скидались на великоруських робітників або крамарів-коробейників. Між ними один був вищий од усіх цілою головою: то був їх поводитар, Степан Воздвиженський. Це були тульські семінаристи. Вони йшли до Києва. Деякі були послані на скарбові гроші в Київську духовну академію, деякі були прості семінаристи, що, скінчивши курс, йшли до Києва на прощу.

Широкий і вольний був їм шлях на Україну. Літня спека застелила його на долоню курявою. Сонце пекло з гарячого неба. Курява посіла на семінаристів, обліпила їм лиця так, що вони не впізнавали один одного. Піт котився з їх потьоками і, помочивши чорну куряву, пописав їх лиця довгими смужками.

Кандидатам до академії були видані скарбові гроші на поштові коні до самого Києва. Одначе вони не поїхали за ті гроші, а пішли пішки [і гроші постановили пропити дорогою, ще й товаришів-богомольців напоїти. Стаючи коло корчом на спочинок, вони гуляли й пили й товаришів поїли. Останні поштові гроші вони пропили в Броварах, недалечко од Києва, хрестячись і молячись до синіх святих київських гір, на котрих біліли церкви й дзвіниці, блищали проти сонця золоті хрести й бані церков. Хоч далека, зате ж весела була їм дорога до Києва! Забачивши святий Київ, вони зареклися більше пити, щоб вступити по-християнській до святого міста].

З чорного чернігівського бору вони вийшли на низький берег Дніпра. Перед ними за Дніпром з'явилась чарівнича, невимовне чудова панорама Києва. На високих горах скрізь стояли церкви, дзвіниці, неначе свічі палали проти ясного сонця золотими верхами. Саме проти їх стояла Лавра, обведена білими високими мурованими стінами та будинками, й лисніла золотими верхами й хрестами, наче букет золотих квіток. Коло Лаври ховались у долинах між горами пещери з своїми церквами, між хмарами садків та винограду. А там далі, на північ, на високому шпилі стояла церква св. Андрея, вирізуючись всіма лініями на синьому небі: коло неї Михайлівська, Софія, Десятинна... Поділ, вганяючись рогом в Дніпро, неначе плавав на синій, прозорій воді з своїми церквами й будинками. Всі гори були ніби зумисне завітчані зеленими садками й букетами золотоверхих церков, їх завітчала давня невмираюча українська історія, неначе рукою якогось великого артиста...

Стоять київські гори непорушне, заглядають в синій Дніпро, як і споконвіку,

несуть на собі пам'ятку про минувшість для того, хто схоче її розуміть, і ждуть не діждуться, поки знов вернеться до їх слава старого великого Києва, поки знов завітчають їх потомки давніх батьків свіжими квітками історії...

Тульські семінаристи стріли велику силу прочан, що йшли з далекого краю до Києва. Всі богомольці, побачивши Київ, попадали навколішки, хрестились, молились і били поклони.

Тульські семінаристи пішли прямо на гору до Лаври. [Умившись і трохи прибравшись, вони пішли на поклін до митрополита, свого земляка. Митрополит вийшов до них, і вони всі впали йому в ноги й поцілували його в руку.

— З якої губернії? якого повіту? з якого села? — розпитував митрополит кожного. — Чи всі ви підете в академію?

Молоді люди давали відповідь. Дехто обзивався, що поступає в академію, дехто просив у митрополита парафії на Україні.

— Розділіться!-промовив митрополит. — Хто йде в академію — ставай по правий бік, хто в попи — ставай наліво.

По такій команді хлопці розділились і стали одесною й ошую свого пастиря.

— Добре, — промовив митрополит, — дам вам парафії її пожену вас на сиротах, за котрими я zostавив парафії. Тільки тут не Тула! Треба вам прибратися добре, йдучи на сватання. А то, бач, що намотав ти собі на шию! — промовив він, витягаючи кінець здорової червоної хустки, котрою була оповита шия одного хлопця.

— Та глядіть, не мажте чобіт дьогтем, не мажте голови смердючою оливою, як будете свататись, бо за вас тутешні попівни ще й не підуть. Тут попаді дуже зубаті. Дарма, що я митрополит, а як налаяв колись одного попа, а він, дурний, взяв і заслаб з переляку, то попада трохи очей мені не видерла, трохи ряси на мені не порвала! Ледве одчепилась!

— А ви в академію? — промовив митрополит до правої сторони. — Боже благослови, Боже благослови! А ти де такий здоровий виріс? Чи не в муромських лісах?-спитав митрополит одного кандидата до академії, котрий виганявся головою й плечима над усіма хлопцями.

— Ні, ваше високопреосвященство! Я виріс недалеко од Тули, — одказав студент.

— Ох, який же ти здоровий, як ведмідь! Які в тебе ручиська, ножиська, плечища! Аж страшно дивитись! Мабуть, басом співаєш?

— Басом, ваше високопреосвященство, — гукнув студент і справді страшним басом.

Митрополит почав його оглядати з усіх боків. Студенти розступились, і великий, як обеліск, студент стояв між двома рядами прямо проти митрополита.

— Як же твоє прізвище?

— Степан Воздвиженський, ваше високопреосвященство, — знов заgrimів він, аж луна пішла по великих покоях митрополита.

— Бравий хлопець! Зовсім богатир Ілля Муромець! Ідіть же до другої кімнати; там вас нагодують і напоять. На гостиниці вам дадуть квартири, хто хоче парафії. А

вам дорога лежить на Поділ до академії. Бажаю вам усім бути митрополитами!

Хлопці поклонилися в пояс, поцілували в руку й вийшли з зали, скидаючи її скоса очима. І вони всі захотіли бути київськими митрополитами, дивлячись на розкішні покої митрополита, де стояли великі крісла, криті малиновим оксамитом, з золотими спинками, з парчевими китицями, де лежали килими на кілька сажнів, заткані чудовими квітками й китицями.

Пообідавши всмак у митрополита, студенти розійшлися на два боки. Одна часть пішла до лаврської гостиниці і жила там, доки митрополит не роздав їм парафій на Україні на проديو українським мужикам, котрі пороззявляли роти, дивлячись на таких чудних кацапських попів. Друга половина пішла на Поділ до академії. Там молоді студенти здали екзамен, і їх прийняли в академію на скарбовий кошт.

Туляки зустріли в академії студентів з усієї Росії. Великоруський Синод ще попереду, ніж уряд, спостеріг ідею русифікації, і для того він велів в академіях мішати українців з руськими студентами. Тим-то в Київську академію пруть семінаристів з Костроми, Архангельська, з Волги й Сибіру, мішаючи їх з киянами, полтавцями, одесцями й іншими і посилаючи українських семінаристів до Москви й Петербурга, котрі одначе не мають охоти туди їхати].

По розкішних алеях Братського монастиря, густо обсаджених усяким деревом, гуляли студенти з усіх кінців широкого Російського царства. Тут можна було побачить типи півночі з жовто-русявим волоссям на голові; можна було побачить широкі шиї й сірі очі великорусів, рум'яні лица українців, навіть орлині очі й носи грузинів, греків, сербів і болгар, що приїжджають вчиться до Києва. Після екзаменів усі студенти були веселі, всі весело розмовляли, знайомились, жартували. Довгі й густі алеї в монастирі аж гули од голосної розмови. [Студенти з України й Білорусії були цивілізованіші, делікатніші. Вони стояли далеко вище од інших, навіть розвиттям розуму, і виглядали паничкамими й європейцями між грубими великорусами. Всі студенти говорили московським язиком, і рідко траплялося почути співучу, м'яку розмову українську. Серед самого монастиря стояла велика гарна Богоявленська церква. На полуденній стіні церкви була залізна дошка з написом над могилою гетьмана Конашевича-Сагайдачного. Самий монастир з академією стояв на Мазепиному дворі. І, неважаючи на те, в академії Петра Могили, св. Димитрія Туптала й інших не було й духу, й сліду тих давніх діячів України, тих Сагайдачних, Могил... В Братськiм монастирі, в давній славній академії панував чужий великоруський дух, чужа наука, чужий язик, навіть чужі люде... Все давнє українське лежало десь глибоко під землею, рядом з могилою Сагайдачного, а над землею роєм вилися попід деревом чужі люде з чужої далекої сторони, з чужою мовою, з чужим духом, нагнані бог зна звідкіль, щоб загнати ще глибше в землю нашу старовину і новину і поховати її навіки. Між молодими студентами гуляли на алеях професори-ченці в широких чорних шовкових рясах, в високих клобуках. Широко стелилися по плечах їх довгі намітки, густі коси. Вони дуже брязкали чотками і, розмовляючи, повертались якомсь так сміливо, угласто, навіть по-московській, то разом можна було б вгадати їх рід і північне покоління.]

Незабаром студентів розділили по номерах. В кожному номері жило по п'ять,

по шість студентів. Там були їх ліжка, там вони навіть пили чай. Опрічних дортуарів тоді ще не було. Ділячи студентів по номерах, їх знов мішали між собою, поміщаючи навіть земляків окроми.

Степан Воздвиженський попав в 10-й номер. Разом з ним жили в тому номері п'ять студентів з усяких країв світу: українець, болгар, серб, грек і архангелець, родом аж з Лапландії! Гірше не можна було вибрати людей, неоднакових по мові й звичаях. І всі вони мушили жити вкупі, годиться, жити так, щоб не зачепить один одного і не перебаранчать другим в роботі.

Картина в номері була дуже чудна. Болгарин сидів на ліжку, підобгавши по-турецькій під себе ноги, і писав, поклавши на колінах тверду книжку. Серб ходив по хаті, безперестану човгаючи турецькими патинками, вишитими сріблом. На їх обох були турецькі феси з червоного оксамиту, з золотими китицями. Лапландець сидів у куточку за шафою, все вчився, все мовчав і довго не говорив ні до кого й слова, його куце жовте лице було темне й сумне, як північне небо. Од його ніхто не чув ні веселої розмови, ні сміху, ні пісні; його ніхто й не зачіпав. Грек ніколи не сидів у хаті, нічого не робив, тільки приходив додому на ніч і швидко з своїми земляками завів крамницю з тютюном. Воздвиженський, великий, як верства, міряв хату широченними ступенями, розпустивши крилами поли свого замазаного халата. Українець, гладенько причесаний, чисто убраний, сидів коло свого столика й писав.

Зібрані з усяких націй, студенти ніяк не могли погодитися між собою. Коли болгаринів було холодно, тоді Воздвиженському було гаряче. Лапландець любив холод, а українець — тепло. Часто Воздвиженський одчиняв вікна й холодив хату, а полуденні слов'яни кричали і втікали з хати, боячись застуди. Часто лапландець одчиняв вікно вночі, й усі вставали вранці слабими.

В номері всі любили чистоту, а Воздвиженський і лапландець, здається, і не розуміли, що то таке чистота. В Воздвиженського кожна річ лежала не на своєму місці. Він кидав книжку куди траплялось, висовував з-під ліжка якусь скриню й не підсовував її, а кидав серед хати. На його неприбраному ліжку так і лежало все гніздом. На столі в його валялось усе: книжки й папір вкупі з хлібом, сіллю, сахаром, гребінцем і ковбасою.

Вдача Воздвиженського була дуже деспотична. Він казав кожному — ти, хоч би стрівся з ким вперше на віку. Часом увечері всі сиділи тихо, читали або писали, а Воздвиженський починав гуляти по хаті, стукотів на ході ногами. Всі його і просили, і лаяли, але це нічого не помагало. Він собі ходив, неначе був сам один в хаті. Слов'яни, мабуть, звикши до турецького ярма, швидко перестали змагатися з ним. Тільки українець гризся з ним щовечора, лаявся і трохи не бивсь.

Незабаром усі побачили, що Воздвиженський і лапландець не дуже любили поважати право власності.

Як у їх не було тютюну, вони сміливо простягали руки й брали у других; зате ж і другим давали свій тютюн. Студенти того часу дуже пили, гірше, ніж в останній час. Теперечки звуть той час героїчним періодом випивачок. Пили всі, одначе Воздвиженський пив більш од усіх: він випивав стакан горілки, не переводячи духу. Чи

траплялись чії іменини, всі студенти збирались в найбільший номер і випивали часом на могоричі відро горілки, заїдаючи хлібом з сіллю та ковбасами. Ті, що скінчили курс і виїжджали на місця, ставили могоричі в вертепі. Вертепом звали один номер в старому корпусі, де жили скінчивші курс. Ті могоричі були такі, що часом всі: і молоді, й старі студенти, і пострижені в ченці — все те лягало покотом на помості й спало там до другого дня. В новіші часи стали пити менше, і в номерах часто були танці під грання своїх музик. Разом з танцями на тих вечорах завелася пісня, і пісня народна, як українська, так і великоруська. Народні співи завжди були сподобні студентам, і не раз і не два інспектор-чернець розганяв студентів серед глухої ночі, бо вони тривожили його своїми мирськими піснями. І за часів Воздвиженського студенти любили розважати себе піснями. Починали співають великоруських пісень, а потім українці співали своїх. Чудовою здалась українська пісня всім студентам з далеких країв, що зроду її не чули! Всі її слухали, всі приходили в екстаз, як ті, що були родом з синього Дунаю, так і ті, що були з далекої півночі. Лапландець виліз з свого закутка, як миш із нори, і роззявив рот. Навіть п'яний Воздвиженський уставав в той час з ліжка, прислухався до нової задля нього пісні і сам повиучував багацько українських пісень.

Воздвиженський приїхав до Києва дуже богобоящим. Він часто вставав серед ночі, моливсь Богу й не давав спати іншим своїми молитвами. Раз його товариші прокинулись вночі й побачили щось біле й велике, що стояло коло шафи і шепотіло. То був Воздвиженський. Він встав удосвіта й почав молитися Богу, б'ючи поклони так завзято, що побудив других студентів.

— Хто то? — спитав у його один товариш.

— А тобі навіщо? — обізвався Воздвиженський сердито.

— Що ти робиш?

— Та Богу молюсь!

— Чом ти не даєш нам спати! — крикнули всі разом.

— Дурні ви! Хіба не можна Богу помолитися?

— То молись нишком та не стукай так лобом! — крикнув сердито українець.

Всі прокинулись і почали лаять Воздвиженського. Одначе він часто вставав уночі, моливсь Богу й ходив на утрєню нишком од других. Українці й інші слов'яни їли в піст скоромне. Одні великоруси неначе вік прожили в скитах! Вони всі держали пости: грека звали нехристом, українців — ляхами, а слов'ян — турками.

Той українець, котрому довелось жити в однім номері з Воздвиженським, звався Василь Петрович Дашкович. Він був родом з Черкащини, давньої козацької сторони. Чудовий, пишний край! Чудові, здорові там люде. Ідеш селами й не надивишся на людей, гарних, привітних та поставних. Чи їдуть чоловіки возами, то сидять гордо, мов ті гетьмани. Чи їдуть хлопці, — всі гарні, сміливі, високі, мов козаки-запорожці. І дівчата там гарні, чорняві, рівні й високі, як тополі України. Чудовий край! Хто жив у тобі, хто дихав твоїм повітрям, хто бачив твоє сине небо й чув про твою козацьку славу, той тебе повік не забуде...

Дашкович був чистий черкасець: високий, рівний, з дужими плечима, с козацькими грудьми, з розкішним темним волоссям на голові. В його було лице повне

з високим і широким одслоненим чолом. Брови лежали низько й рівно над карими ясними, чималими очима. Чималі рум'яні губи були складені щільно і навіть трохи сердито. Його погляд, виявляючий розум і тям, був твердий, спокійний. Рідко траплялось бачити таке лице, де одразу можна було б примітити думи, й розум, і завзятість. Та не було тоді ні навкруги його, ні в його самого матеріалу для правдивої, широкої думи та широкого погляду. Його рушення, його хода — все було поважне. Він ступав кожною ногою, ніби думаючи, як треба ступити, все ходив задумавшись. А як було сяде чи стане, згорнувши руки і спокійно дивлячись, його постава була така картинна, хоч малюй на полотні.

Найуподобніша йому наука була філософія. Він сам вивчив німецьку мову, і на його столі купою лежали німецькі філософські книжки, тоді як його товариш Воздвиженський день і ніч сидів над грецьким язиком і, по старій традиції, вчив теологію. Тоді ще студенти були вірні духові академії.

Воздвиженський, при великому зрості, був неповертайло. Його кругла голова з широким круглим «париком», ясным, мов коноплі, його широке чоло і при йому куций ніс і тупо одрізане підборіддя — усе те було дуже не в пропорції з огрядною постаттю. Але він був поставний, веселий, говорючий і любив товариство. Через свою веселу вдачу й гарний голос він подобавсь паннам і паніям.

[Дашкович дуже любив чистоту, здається, по природі. Його столик був застелений скатертю. Його ліжко стояло прибране й застелене. Часто він брав лінійку і вигладжував нею скарбове біле з синіми берегами одіяло так, що на ліжку не було і складочки. Він сідав і лягав на ліжко дуже обережно і дуже не любив, як хто сторонній товкся на його постелі. Воздвиженський сміявся з того і не раз по виході з хати Дашковича перевертав все на його ліжку догори дном. Вертаючись додому, Дашкович заставляв на постелі ніби слід землетрясіння і звав за це Воздвиженського туляком-подляком. Таке прізвище за туляком зосталося і до цього часу, бо затвердилося після того дуже поганою репутацією.

Так як харч в академії була дуже погана, то Дашкович, Калімері й інші слов'яни їли в пости скоромне — ковбаси, сало, масло; варили тихенько в чайниках яйця і закидали шкаралюці на грубу, а часом і за вікна. Од того монастирський двір у піст був засіяний білими шкаралющами, неначе снігом. Воздвиженський дуже за це гнівався, як аскет, і грозив розказати ректорові. Всі почали його стерегтись і в піст виходили їсти скоромне у другі номери.]

І пішло потім студентське життя тихо й однаково. Всі мусили засісти за науку. Всі мусили, хоч і через силу, привикать один до другого. Дашкович, грек Калімері, Петрович й інші слов'яни були вищі розвитком, цивілізованіші: вони впливали на грубу й дику натуру Воздвиженського. Він сам незчувся, як перестав уставать вночі й молитися Богу, як покинув грецький язик і взявся до французького, як почав чепуритись і прибиратись. Вже він не стукотів по номері чобітьми, гуляючи, ніби на злість усім. Цивілізація того краю, куди його занесла доля, трохи стерла з його темніші плями. Одначе товариші одхилялись од його, хоч він і приставав до других. В його натурі було стільки нецеремонності, що здавалось, ніби він от-от махоне лапою по

спині або й по щоці! Він обтесався трохи тільки зверху.

[Київська академія того часу стояла дуже низько і не давала нічого для мислі. Вона була перероблена з старої Могилянської академії. Замість латинського язика уряд завів великоруський. Про український язик ніхто не дбав, хоча не так давно студенти писали вірші чистим українським язиком. Академія зосталася дуже позаду од свого часу: в ній панувала схоластика, од котрої висихала всяка мисль в головах студентів. Світські науки були закутані в дух теології. Тільки одна філософія стояла усе дуже добре. Академія випускала тоді в семінарії професорів, котрі були темні, як темна ніч, і нічому не вчили, бо й самі нічого не тямали — тільки з горя горілку пили. Од темноти, од п'янства, од бідності вони сходили з ума, дуріли, бігали по вулицях в одних сорочках, тонули темної ночі де-небудь в калюжах, у канавах. З тієї академії повиходили протоереї й архіереї, що плодили на Україні московський язик і московський дух, заводили московську централізацію в давній демократичній українській церкві. Давня академія Могили служила вже не Україні, не українському народові, а великоруському урядові і його государственным планам.

Студенти того часу небагато виносили в голові, їх мисль була зоставлена сама для себе: її не ворушила суха схоластична академічна наука. На студентів більше мала впливу література, що заходила в академію збоку. Література та була великоруська і давала недобрий матеріал для просвіти мислі, бо була слов'янофільська. Воздвиженський, Дашкович і інші студенти почали втягувати в себе ту нездорову ретроградну мисль. Раціоналізм і заграничні книжки тоді не заходили в стіни Братського монастиря.]

Раз над Києвом стояла чудова весняна ніч, що так надихувала духом поезії Гоголя й Пушкіна. Повний місяць дивився в синій, гладенький, як дзеркало, Дніпро. Небо було ясне й синє. На заході, над смугою чорною лісу й гір небо блищало дуже пізнім рум'яним вечором. Було ясно, як удень. На Братській церкві можна було читати золоті написи на стінах. Повітря було тихе, запашне. Здається, не тіло, а сама душа ним дихала. На серці ставало легко, на душі — спокійно. Розум засипав перед великою красою природи, зате ж прокидалась фантазія навіть в черствій, твердій душі. Співуча душа виливалась піснею по-солов'їному, поетична душа марила тисячею пишних картин. Душа любляча любила гарячіше, душа безщасна заспокоювала своє замучене серце. Вся природа з небом і землею, з водою, квітками, лісами й горами здавалась однією піснею, однією гармонією.

В темних алеях Братства гуляли купами студенти. Під високими осокорами й акаціями на лавках сиділи рядом: Воздвиженський, Дашкович, Петрович, Калімері і багато інших. Перед їх очима за вітварями Братської церкви, серед монастиря, був колодязь з фонтаном. Кругом його росли високі тополі, достаючи верхами до середніх бань церкви. Чудові стояли вони, облиті промінням місяця од вершечків до самого долу! На їх було видно кожний листок, кожну гіллячку! Лапландець з далекої півночі й собі вийшов з свого закутка. Всі сиділи вже давно, і нікому не хотілось йти в хату. Кожному хотілось говорити, виговорить те, що притаїлось в душі; в кожного серце було одкритіше од тепла й добра пишного вечора й пісень соловейків.

Довго розмовляли студенти про всяку всячину. Далі й далі всі ставали говорючіші. Розмова почала приймать тон елегії. Кожний почав думати й марить голосно. Серб Петрович почав згадувать свою рідну далеку сторону, розказував про турків, як турки взяли його діда, й батька, і дядьків, посадили в Константинопольську тюрму, як забрали в їх землі, їх усе добро, зарубали діда й дядьків, а батька випустили з тюрми без нічого. Його душа аж клекотіла помстою й ненавистю; його великі чорні очі блищали вогнем навіть при світі місяця. Смутний болгарин і собі розговоривсь, тільки його душа не рвалась так гаряче, бо була дуже пришиблена деспотизмом. Українські студенти ще не мали тоді ясного почування національності, але, слухаючи серба й болгара, вони й собі згадали про свій безщасний народ, зовсім забитий з мовою, літературою й історією. Дашкович почав тихісінько співать українську пісню. До його пристало кілька голосів. Воздвиженський вторував басом, і тихо-тихо, як дніпрова вода, полилася гармонічна українська пісня. Серед монастиря, перед п'ятьма золотими банями, серед чернечих келій і темних алей понеслася мелодія про Сагайдачного, котрого могила була за десять ступенів звідтіля, коло південної стіни церкви.

Швидко одчинилось одно вікно в келії. Звідтіля висунулась кострубата чернеча голова. Потім одчинилось друге й третє вікно. З вікон висовувались темні голови й слухали співи.

По дворі під тополями дибали два журавлі, котрих держать по монастирях у Києві. З липи злетів павич, розпустив свій блискучий хвіст і крикнув своїм диким голосом. Пісня розворушила мертвий спокій монастиря. Всі поглядали на ректорські вікна. Одно ректорське вікно одчинилось, і пісня разом замерла на устах двох десятків хлопців, і знов стало тихо й мертво, як у могилі. Тільки з сусідньої гори Кисілівки широкою хвилею лилася пісня міщан, котрі збирались там на вулицю і співали пісні цілим хором, з басами, тенорами й сопранами.

Калімері й Воздвиженський розвеселяли усіх своїми жартами й брехнею. Грек розказував про східні гареми, про афінських грекинь. Низький, товстий, з вузьким лобом, з товстими губами й чорними очима, Калімері зовсім не нагадував героїв «Іліади», а більше був схожий на гірських розбишак. Він почав марить про свій магазин з тютюном, про бариші, про дівчат, гудив Росію й хвалив свій край.

Тиха ніч, тепло, місяць і зорі наводили більше задуму й меланхолію, а найбільш на українців.

— Сидимо ми тепер укупі, — почав Дашкович, — а де-то ми будемо через рік, через два, як вийдемо звідсіль?

І кожному будущина, рідний край почали з'являться перед очима. Серб згадав свій тихий Дунай, згадав Чорну гору з її вольним народом і красою природи. Дашкович заговорив про свою Черкащину, про Дніпро широкий, про садки зелені і про пишні свої Сегединці, залиті черешнями. Калімері згадав класичні Афіни й пишні береги Морей, хоч і був ладен помінять ними на добрі бариші за тютюн. Один Воздвиженський не згадував Тули, сміявся з усіх і звав усіх романтиками.

— А де-то доведеться нам пожениться? Які-то будуть наші жінки? — почав Дашкович і тим зачепив найживішу, найтоншу струну в серці кожного молодого

студента. До кінця курсу було так недалечко! Всі почали перебирати знайомих у городі паннів, і найбільше тих, котрі ходили до церкви в Братство. Згадали паннів гарних і розумних, але в кожній знаходили що-небудь негарне, що-небудь не до вподоби. І почали вони марити, кому якої треба жінки.

— Я тут не женюсь, — говорив серб. — Мені треба жінки сміливої, щоб уміла часом турка під бік шпигонуть і щоб була й патріотка, любила свій край, свою мову й свою віру.

— А мені треба такої, — промовив Дашкович, — щоб уміла господарювати, порядок в домі давати і щоб уміла українських пісень співати. Я буду сидіти і філософствувати, а вона, тиха, добра та весела, буде коло мене шити й пісню мені співати.

— І вже ти! — промовив Воздвиженський. — Може, тобі треба такої, щоб сиділа коло тебе та пхикала, сльози лила? — І Воздвиженський підперся рукою, пресмішно скривив лице і почав пхикати. Його здорова голова стала така смішна, поза була така чудна, що всі зареготались.

— Ой ти! — промовив Дашкович, — тямиш ти в поезії! А тобі, мабуть, треба такої, щоб давала щодня стусанів у потилицю!

— Ого-го! Нехай спробує! Я задам їй такої російської пинхви, що вона не потрапить кудюю втікати. Коло мене жінка буде ходити навшпиньки, на одних великих пальчиках. А як я читатиму або спатиму, то вона повинна замерти на той час і заморить все в домі. Пісень твоїх я не потребую. Жінка повинна бути жінкою. Я голова в домі, а вона моя піддана. Щоб мені було добре їсти, добре пити; щоб мені усе було впору, за часу...

— То тобі треба наймички, а не жінки? — спитав Дашкович. — А я собі наймичку найму, а жінки покірної, рабині не люблю.

Воздвиженський знов занявчав жалібно, підперши щоку долонею.

— От така твоя буде жінка! — промовив Воздвиженський. — А моя жінка нехай не співає й не пхикає: нехай собі буде богомільна, нехай ходить до церкви. І я люблю жінку добру, тиху, але покірну, покірну! Бо як жінка почне верховодити в хаті, то не буде добра.

— Ти деспот! — крикнув Дашкович.

— Ні, братику! Жіноче діло кочерга та колиска. Я для неї й грошей не даватиму до рук! Сам справлятиму одягу, яку треба буде. Я не люблю, як жінки швендяють по балах.

— А я подивився б, як моя жіночка танцюватиме, як метелик, гратиме, співатиме, — мавив Дашкович.

— О, якби моя жінка вдалась такою Іродіадою, то я б її запер в хаті, ще й двері підпер би. Нехай би сиділа, не рипалась та хати стерегла!

— Воздвиженський! — промовив Калімері, — ти зовсім по-монгольській дивишся на жінку. От моя жінка буде не така! Моя жінка носитиме кинджала при поясі, вмітиме полком командувати і турків бити. Моя жінка буде, як калина з молоком! З вогнем в очах, з грудьми високими, як гора Олімп. Я хочу, щоб моя жінка танцювала,

як баядерка, співала пісень, як соловейко, припадала коло мене не рабинею, а гарячою коханкою. На далекім Сході, на гарячому березі Середземного моря, а може, з гарему якого турка я вихоплю собі такі чорні очі, таку палку любов, що не схоче мені акафістів читати.

— А буде в магазині сидить й тютюном торгувать, — обізвався Дашкович.

— Нехай торгує! Але вона буде моїм коханням, моєю щирою душею! — говорив палкий грек, облитий світом місяця. Його очі блищали іскрами проти місяця; червоні губи й рум'янець на щоках розгорілись. В таким запалі він був і справді трохи схожий на героя «Іліади», а не на крамаря.

— Куди-то оце нас порозсилають, як ми скінчимо курс, — промовив Дашкович.

— Я зостанусь тут, у Києві, — одрізав Воздвиженський.

— А в Тулу не хочеш? — крикнули усі.

— Не хочу! — одказав Воздвиженський.

— Але ж там гарно! — промовили усі сміючись.

— То що, що гарно! Я зостанусь тут, на Україні, і в Києві; і оженюсь тут! — додав Воздвиженський. — А ти, хохле, катай до Тули!

— Розкажи батькові своєму! — одказав Дашкович. — Я за гріхи не поїду в твою Тулу. Я не покину України нізащо в світі!

І знов розмова натрапила на переднішу тему: знов молоді хлопці заговорили про молодих дівчат. Місяць ще ясніше виливав всю силу свого проміння. Густа тінь під липами ще гірше ворушила думи й фантазію. Далека голосна пісня з гори Кисілівки, ще далі пісня з гори Щекавики знов викликали охоту до співу. Дашкович почав тихесенько «Гриця», а Воздвиженський і незчувся, як став йому вторувать. І знов тиха пісня, як шелест листу, пішла по монастирі. Під самою церквою спало на землі покотом кільки сотень богомольців з усієї України. Вони спросоння почули пісню, підводили голови й дивувались, що серед монастиря співає хтось сільську пісню, ніби в селі на вулиці.

На темних алеях зачорніла чорною хмарою висока чернеча постать. Червона палиця з золотою головкою заблищала, як блискавка. Студенти зачули ректора й побігли до корпусу. Там уже дзвонив дзвоник на молитву.

І довго ще після молитви, сидячи перед одчиненим вікном, дивився Дашкович на сонний, тихий Київ, на високі гори, де блищали золоті верхи Михайлівського монастиря де на шпилі висів собор Андріївський, а попід горою зеленіли садки, біліли стіни будинків. Йому хотілось одного не покинуть Києва, а другого — знайти тиху, добру, як голубка, і співучу жінку.

Вже усі в номері полягали спать. В великі вікна світив місяць. В хаті стало тихо; усі засипали. Коли це Воздвиженський прокинувся і закричав: «Дашковичу! Чи ти спиш?»

— Якого ти нечистого, не даєш спать! — обізвався спросоння Дашкович.

— Чи тобі нічого не снилось?

— А тобі вже встигло й приснитися?

— Вже! Мені снилась моя будуща жінка, — промовив Воздвиженський хрипким

заспанним голосом.

— Якою ж вона тобі снилась? Чи таким бовдуром, як і ти? — спитав його Дашкович, і всі знов пробуркались і почали сміятися при роздражнюючій світлі місяця.

— Одже й я пригадую свій сон: і мені щось верзлось, — говорив далі Дашкович. — Їй-богу, снилось, ніби я сиджу на тій самій лавці, де ми недавно сиділи; і ніч, здається, була така сама; коли це пурх! і з дерева злинула голубка, сіла мені на плече й почала вуркотать на вухо. Я взяв її в руки; коли дивлюсь, а голубки вже нема, і коло мене сидить панна, гарна, як оця ніч, з такими очима і з таким добрим лицем, з таким голубиним поглядом, як у однієї панни в моїй Черкащині. Тільки що я придививсь до неї, а вона знялась павичем, розпустивши розкішний хвіст, і той павич так препаскудно крикнув, якраз, як оце ти!

— Бач, які тобі птиці сняться! — промовив Воздвиженський. — А мені приверзлось, що я сидів на тій самій лавці; мені ніби схотілось води, я й пішов до колодязя, набрав відро води та й дудлю, дудлю! Випив ціле відро, а води все-таки хочеться. Коли обертаюсь, а при світлі місяця стоїть дівчина з відром. Я її ляп по руці! А вона одразу, неначе відьма, обернулась панною в розкішній білій сукні на два сажні кругом. Така панія, ой! ой! В руках у неї були чотки й молитовник, а на плечах крила. Вона взяла мене тихісінько за руку та й каже: «Ходім, серце, до вінця! Нас буде вінчати сам митрополит». От і веде мене просто до церкви. Дивлюсь, а Братство наше все палає свічами. Народу в церкві повнісінько! А на амвоні стоїть претовста черниця в ризах і киває до мене пальцем. Підходжу я з своєю нареченою до черниці, а вона як кинеться до мене, як ухопить мене за чуба! Дивлюсь — а моя наречена і та черниця перекинулись відьмами, сіли на лопати та й полинули з церкви! Ввесь народ зашумів, свічки погасли, — і я прокинувся.

— Цей сон значить, що твоя жінка буде дуже лиха, — промовив Дашкович, і всі почали сміятись. Воздвиженський встав і пішов шукать води, щоб залить загу й жар своєї фантазії.